

BIG IDEAS
on global issues

Global
Education
Time

NIERÓWNOŚCI ZE WZGLĘDU NA PŁEĆ

PODSTAWOWE POJĘCIA
I EFEKTY UCZENIA SIĘ

Listopad
2024

1 CZYM JEST PŁEĆ

Agenda na Rzecz Zrównoważonego Rozwoju ONZ 2030 uwzględnia, pośród 17 celów również ten, dotyczący osiągnięcia równości płci i wzmocnienia pozycji wszystkich kobiet i dziewcząt (Cel 5).

Rozpocznijmy od kilku ustaleń definicyjnych, które są niezbędne przy podejmowaniu kwestii nierówności płci w ujęciu globalnym.

Każda osoba rodzi się z określoną **płcią biologiczną**, męską, żeńską bądź interseksualną. Interseksualność, inaczej interptciowość, oznacza, że dana osoba nie pasuje do binarnego podziału na mężczyzn i kobiety. Płeć lub płęć przypisana przy urodzeniu jest medycznym i prawnym rozróżnieniem tego, czy nowo narodzona osoba należy do kategorii "mężczyzna" czy "kobieta". Jednak te binarne definicje nie uwzględniają wszystkich realiów tożsamościowych osób, np. wspomnianej wyżej interseksualności, czy transptciowości. Osoba transptciowa to taka, której przy urodzeniu oznaczono płęć inną, niż odczuwana¹.

Płeć społeczna (ang. gender) jest konstruktem społecznym opartym na społecznym rozumieniu męskości i kobiecości w odniesieniu do ról, zachowań, oczekiwań, działań, tożsamości i atrybutów. Termin ten jest często rozumiany jako binarny, jednak zarówno w kontekście historycznym, jak i współczesnym koncepcja płci jest niezwykle dynamiczna.

Tożsamość płciowa (ang. gender identity) odnosi się do wrodzonego, głęboko odczuwanego wewnętrznego i indywidualnego doświadczenia płci, które może, ale nie musi odpowiadać fizjologii danej osoby lub płci oznaczonej przy urodzeniu. Pojęcie to obejmuje indywidualny sposób odczuwania własnego ciała, który może obejmować modyfikację wyglądu lub funkcji ciała za pomocą środków medycznych, chirurgicznych lub innych, jak i indywidualne wyrażanie swojej płci poprzez ubiór, sposób mówienia o sobie, sposób zachowania.

^[1] Definicja zaczerpnięta ze słowniczka Fundacji Trans-Fuzja: <https://www.transfuzja.org/edukacja/s%C5%82owniczek> (dostęp: 28.08.2024).

Ludzie, w sposób naturalny, w bardzo różny sposób określają swoją tożsamość płciową, ponieważ płeć jest pojęciem płynnym i można ją rozpatrywać w spektrum pomiędzy kobiecością a męskością. Oto kilka przykładów:

- **Cisgender:** określenie cisgender odnosi się do osoby, której płeć jest zgodna z płcią przypisaną przy urodzeniu. Na przykład, płeć noworodka została określona jako żeńska na podstawie obecności żeńskich narządów płciowych i osoba ta w późniejszym życiu identyfikuje się jako kobieta.
- **Transgender:** określenie transgender (transpłciowość) odnosi się do osób, których tożsamość płciowa różni się od tej kulturowo związanej z płcią, którą przypisano im przy urodzeniu. Dotyczy osób przechodzących korektę płci (inaczej tranzycję), czyli wieloetapowy i wieloaspektowy proces ustalenia płci zgodnej z odczuwaną, osób identyfikujących się z dwiema płciami, osób nie identyfikujących z żadną płcią, osób niebinarnych, czy interseksualnych.
- **Niebinarność:** określenie niebinarność odnosi się do osób, które nie identyfikują się ściśle i/lub wyłącznie jako mężczyźni lub kobiety. Niebinarność może obejmować szereg znaczeń, dzięki czemu pojęcie to jest bardzo pojemne.

W wielu społeczeństwach, a także w wielu dokumentach międzynarodowych, w tym w Agendzie 2030, nadal przyjmuje się głównie binarny podział płci. Jednak niektóre kraje przyjęły już odpowiednie przepisy prawne uwzględniające niebinarne tożsamości płciowe (np. Australia, Austria, Belgia, Niemcy, Chile).

Terminy płeć i tożsamość płciowa są bardzo często mylone w debacie publicznej. Ważne jest jednak, aby rozumieć termin płeć zgodnie z jego znaczeniem (tj. jako rolę społeczną) i używać go w tym kontekście. Istnieje wiele innych zjawisk związanych z pojęciem płci oraz różnic lub relacji pomiędzy płciami (np. różnica w wynagrodzeniach kobiet i mężczyzn, różnica w dostępie do służby zdrowia dla kobiet i mężczyzn, przemoc ze względu na płeć), które wskazują na pewne aspekty tego pojęcia.

Niniejszy materiał dotyczy w szczególności sytuacji kobiet jako grupy historycznie doświadczającej nierówności związanych z płcią. Warto jednak pamiętać, że niesprawiedliwe, a właściwie dyskryminujące zachowania dotyczą również osób niebinarnych i transpłciowych.

Role płciowe to konkretne oczekiwania (nierzadko stereotypowe) przypisywane płci (w rozumieniu binarnym, czyli mężczyznom i kobietom). Każda osoba, w toku wychowania i procesu socjalizacji ma przekazywane konkretne wzorce, normy i sposoby zachowań typowe dla swojej płci (tej przypisanej przy urodzeniu). Wzorce te odzwierciedlają relacje społeczne i były konstruowane przez tysiące lat, jako jedynie słuszne dla roli kobiety bądź mężczyzny w społeczeństwie.

Tradycyjnie, w większości społeczeństw mężczyźni i kobiety pełnili różne role w relacjach rodzinnych i społecznych, w zarządzaniu zasobami ekonomicznymi i własnością, na rynku pracy oraz w zarządzaniu sprawami publicznymi. Role te zazwyczaj przypisywały mężczyznom zadanie lub uprawnienia do podejmowania większości decyzji w sferze prywatnej (dla siebie, swoich żon i dzieci), a także w sferze publicznej i politycznej. Role płciowe były często zapisywane w prawie. W wielu krajach nadal obowiązują przepisy dyskryminujące kobiety i osoby o niebinarnej tożsamości płciowej.

Efekty uczenia się

- Uczennice i uczniowie potrafią wyjaśnić różnice między pojęciami płci i tożsamości płciowej.
- Uczennice i uczniowie wiedzą, czym są role płciowe i jak wpływają one na życie ludzi.

2 NORMY DOTYCZĄCE PŁCI

Normy płciowe stanowią zbiór wyobrażeń dotyczących oczekiwań wobec mężczyzn i kobiet, zarówno w aspekcie ich cech osobowych, jak i zachowań. Proces internalizacji oraz nabywania tych „zasad” rozpoczyna się na wczesnym etapie życia, co prowadzi do powstania cyklu socjalizacji płci oraz utrwalania stereotypów. Normy płciowe są **konstruktem społecznym**, który ulega znaczącym zmianom w czasie, w zależności od kontekstu kulturowego, religijnego oraz wpływów społecznych. Innymi słowy, normy płciowe to standardy i oczekiwania, w ramach których tożsamość płciowa jest w znacznym stopniu zgodna z definicją, jaką przyjmuje dane społeczeństwo, kultura oraz społeczność w określonym momencie historycznym.

Wiele współczesnych społeczeństw ma **patriarchalną** historię, w której mężczyźni dominowali w rolach przywódczych, zarówno w sferze politycznej, jak i moralnej, a także w zakresie zarządzania gospodarką. W obrębie struktur rodzinnych sprawowali kontrolę nad swoimi żonami oraz dziećmi. Wciąż jednak istnieją społeczeństwa, w których kobiety nie mają możliwości podejmowania autonomicznych decyzji dotyczących własnego życia, nawet po osiągnięciu pełnoletności.

Normy płciowe mogą ulegać transformacji w formę stereotypów płciowych. Stereotyp płciowy to uogólnione przekonanie lub pogląd na temat atrybutów, cech oraz ról, które są przypisywane lub powinny być przypisywane kobietom i mężczyznom. Przykłady takich stereotypów obejmują takie stwierdzenia: „Kobiety są naturalnie opiekuńcze; mężczyźni są naturalnie przywódcami” (odnoszące się do „naturalnych postaw”), „w parach heteroseksualnych kobiety powinny pozostawać w domu, aby opiekować się dziećmi lub osobami starszymi”, „kobiety są irracjonalne” (to stwierdzenie jest zabarwione wrogością), „kobiety są opiekuńcze” (stereotyp pozornie łagodny). Stereotypowy jest również brak kryminalizacji gwałtu małżeńskiego (postrzeganie kobiet jako własności seksualnej mężczyzn), czy przekonanie, że ofiary przemocy seksualnej same narażają się na akty seksualne (na podstawie tego, że nie ubierały się i nie zachowywały „dostatecznie skromnie”).

Ponadto, stereotypowe postrzeganie kobiet jako opiekunek prowadzi do sytuacji, w której obowiązki związane z opieką nad dziećmi, czy osobami zależnymi (na przykład starzejącymi się rodzicami) często spoczywają wyłącznie na kobietach. Stereotypy te wywierają negatywny wpływ, na przykład poprzez ograniczanie możliwości kobiet i mężczyzn w zakresie rozwijania ich osobistych umiejętności, kontynuowania kariery zawodowej oraz podejmowania decyzji dotyczących ich życia.

Spółeczeństwa i kultury podlegają zmianom w miarę upływu czasu, a normy płciowe, jako konstrukty społeczne, również ulegają ewolucji. Transformacje gospodarcze, rozwój technologii oraz inicjatywy podejmowane przez jednostki i grupy przyczyniają się do przekształcania norm społecznych, jednocześnie zmuszając instytucje do promowania praw i działań lepiej dostosowanych do nowych realiów społecznych. Przykładowo, ruch sufrażystek oraz wpływ I wojny światowej przyczyniły się do uzyskania przez kobiety prawa do głosowania w wielu krajach europejskich, takich jak Polska, Niemcy, Wielka Brytania, Austria i inne w 1918 roku. W 2016 roku Demokratyczna Republika Konga zreformowała swój kodeks rodzinny, przyznając zamężnym kobietom prawo do pracy, otwierania rachunków bankowych oraz rejestrowania działalności gospodarczej bez konieczności uzyskiwania zgody męża. W 2023 roku Unia Europejska przyjęła dyrektywę w sprawie przejrzystości wynagrodzeń, mającą na celu promowanie równości płac między kobietami i mężczyznami.²

Efekty uczenia się

- Uczennice i uczniowie umieją wskazać czynniki kształtujące normy płciowe. Potrafią wyjaśnić, jak powstają stereotypy związane z płcią oraz w jaki sposób mogą one negatywnie oddziaływać na życie ludzi.
- Uczennice i uczniowie potrafią wyjaśnić pojęcie patriarchy oraz podać przykłady jego funkcjonowania w społeczeństwie.
- Uczennice i uczniowie są w stanie omówić, w jaki sposób normy płciowe ewoluują w czasie, oraz wskazać czynniki przyczyniające się do tych zmian.

^[2] Gender equality strategy: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/gender-equality/gender-equality-strategy_en

3 NIERÓWNOŚCI PŁCI

Nierówności ze względu na płeć można analizować za pomocą różnych wskaźników, jak na przykład "The Global Gender Gap Index", który porównuje dysproporcje w następujących obszarach: udział w życiu gospodarczym i możliwości zawodowe, osiągnięcia edukacyjne, stan zdrowia i długość życia, oraz wzmocnienie pozycji politycznej. Jeśli postęp w kierunku równości płci będzie dalej utrzymywany w tempie obserwowanym (mierzonym przez Indeks) w latach 2006-2023, przewiduje się, że całkowita różnica między płciami przestanie istnieć w ciągu 131 lat. Przykładem ograniczonych możliwości ekonomicznych kobiet jest różnica w wynagrodzeniach. Chociaż dysproporcja płacowa między kobietami a mężczyznami nie zawsze jest nielegalna, stanowi odzwierciedlenie istniejącej dyskryminacji w przedsiębiorstwach. W rezultacie większość kobiet podejmuje niestabilne i nisko płatne zatrudnienie, rzadko zajmując stanowiska kierownicze lub te najwyższego szczebla.

Dyskryminacja ze względu na płeć może ulegać nasileniu, gdy dotyczy kobiet należących do grup mniejszościowych. Już samo "bycie kobietą" stanowi o przynależności do mniejszości, ale jeśli jeszcze jest to osoba z niepełnosprawnością, doświadczeniem migracji bądź uchodźstwa, jest członkinią mniejszości etnicznej lub innej zmarginalizowanej grupy społecznej, to doświadczenie dyskryminacji może być jeszcze silniejsze. W sytuacjach, w których dyskryminacja opiera się na wielu wzajemnie oddziałujących na siebie przestankach, często niemożliwych do rozróżnienia i oddzielenia, zjawisko to określa się mianem **intersekcjonalności**.

Efekty uczenia się

- Uczennice i uczniowie podają przykłady nierówności płci i dyskryminacji.
- Uczennice i uczniowie umieją wyjaśniać powiązania między płcią a innymi formami dyskryminacji (intersekcjonalność).

4

PRZEMOC ZE WZGLĘDU NA PŁEĆ

Chociaż przemoc ze względu na płeć (GBV) może dotknąć każdego człowieka, liczne dowody wskazują, że większość ofiar stanowią kobiety i dziewczęta. Przemoc ta jest wynikiem nierównych relacji władzy między mężczyznami a kobietami i stanowi poważne naruszenie praw człowieka.

Konwencja Stambulska Rady Europy³ wymienia, między innymi, następujące formy przemocy ze względu na płeć: przemoc psychiczną, prześladowanie, przemoc fizyczną, przymusowe małżeństwo, przemoc seksualną, w tym gwałt, okaleczanie żeńskich narządów płciowych, przymusową aborcję i przymusową sterylizację, molestowanie seksualne, pomocnictwo i usiłowanie molestowania seksualnego, a także niedopuszczalne usprawiedliwianie przestępstw, w tym tych popełnianych w imię tzw. honoru.⁴

Nowy Raport o Stanie Ludności Świata, opublikowany przez Fundusz Ludnościowy Narodów Zjednoczonych w 2024 roku, wskazuje, że pomimo pewnych postępów, świat wciąż cofa się w obliczu seksizmu, rasizmu i innych form dyskryminacji. Dokument ujawnia, że w 40% krajów, dla których dostępne są dane, autonomia cielesna kobiet ulega ograniczeniu.⁵

Efekty uczenia się

- Uczennice i uczniowie potrafią zdefiniować pojęcie przemocy ze względu na płeć i jego związek z nierównymi relacjami władzy.
- Uczennice i uczniowie są w stanie uzasadnić, dlaczego kobiety i dziewczęta należą do grupy szczególnie narażonej na dyskryminację oraz podać przykłady przemocy ze względu na płeć.

^[3] Treść Konwencji Stambulskiej w języku polskim:

<https://www.niebieskalinia.info/pliki/dokumenty/Wa%C5%BCne%20dokumenty/Konwencja%20o%20zapobieganiu%20i%20zwalczaniu%20przemocy%20wobec%20kobiet%20i%20przemocy%20domowej.pdf> (dostęp 30.08.2024).

^[4] <https://www.coe.int/en/web/gender-matters/types-of-gender-based-violence>

^[5] <https://www.unfpa.org/swp2024>

Równość płci oznacza sytuację, w której wszyscy ludzie, niezależnie od płci, mają równe szanse, status, prawa oraz równy dostęp do zasobów i usług, a także możliwość uczestniczenia w życiu społeczności, zarówno na szczeblu lokalnym, jak i globalnym, bez jakichkolwiek barier.

Aby zapewnić taką równość, instytucje powinny wprowadzić przepisy, polityki oraz strategie mające na celu zrehabilitowanie historycznych i społecznych nierówności, które uniemożliwiają kobietom i mężczyznom funkcjonowanie na równych zasadach.

Sprawiedliwość płci polega na tworzeniu warunków, które uwzględniają i korygują nierówności oraz dyskryminację wynikającą zarówno z uwarunkowań historycznych, jak i strukturalnych. Sprawiedliwość płci dąży do naprawienia istniejących nierówności oraz zapewnienia sprawiedliwego i uczciwego podziału korzyści i obowiązków między płciami. Obejmuje to m.in. takie działania:

- zwiększenie udziału kobiet na rynku pracy oraz niezależności ekonomicznej zarówno kobiet, jak i mężczyzn;
- zmniejszenie różnic w wynagrodzeniach, zarobkach i emeryturach, co przyczynia się do zwalczania ubóstwa wśród kobiet;
- promowanie równości w podejmowaniu decyzji;
- zwalczanie przemocy ze względu na płeć oraz ochronę i wspieranie ofiar;
- promowanie równości płci i praw kobiet na całym świecie.⁶

Podsumowując:

- **Równość płci** to zapewnienie tych samych praw i możliwości dla wszystkich osób, niezależnie od płci.
- **Sprawiedliwość płci** to uwzględnienie i korekta istniejących nierówności poprzez dostosowane działania, których celem jest zapewnienie rzeczywistej równości i wyrównanie szans.

Sprawiedliwość jest środkiem do osiągnięcia celu, jakim jest równość.

^[6] Gender equality strategy: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/gender-equality/gender-equality-strategy_en (dostęp: 28.08.2024).

Efekty uczenia się

- Uczennice i uczniowie potrafią wyjaśnić różnicę między równością a sprawiedliwością płci.
- Uczennice i uczniowie potrafią wyjaśnić, dlaczego potrzebne jest tworzenie rozwiązań i polityk, których celem jest przeciwdziałanie dyskryminującej sytuacji społecznej i historycznej kobiet oraz zagwarantowanie równych szans dla wszystkich, niezależnie od płci.

6 KOBIECY NA RZECZ PRAW KOBIECY

W historii wiele kobiet angażowało się w walkę o swoje prawa. Christine de Pizan (1364–1430) argumentowała, że kobiety są równe mężczyznom pod względem intelektualnym, a jedynie brak wykształcenia, rola społeczna i okoliczności przyczyniają się do ich marginalizacji. Mary Wollstonecraft (1759–1797) podzielała przekonanie, że mężczyźni i kobiety powinni mieć równe możliwości edukacyjne oraz wezwała do rozszerzenia praw przysługujących mężczyznom na kobiety, w tym do zapewnienia im reprezentacji politycznej. Sojourner Truth (około 1797–1883) prowadziła kampanię zarówno na rzecz praw kobiet, jak i przeciwko niewolnictwu, wyróżniając się jako działaczka intersekcjonalna.

Feminizm(y)⁷ to ruchy (w nurcie feministycznym takich ruchów jest wiele, stąd liczba mnoga) dążące do równości kobiet. W ramach działania ruchów feministycznych powstało też szereg badań i teorii analizujących podstawowe przyczyny nierówności płci. Każda osoba może być feministką lub feministą i działać na rzecz zmian. Wśród promoterek i promotorów zmian znajdują się autorki i autorzy literatury, na przykład: Chimamanda Ngozi Adichie, Ding Ling i Maya Angelou; aktywistki i aktywiści: Malala Yousefzai, Angela Davis i Wangari Maathai; przywódczynie i przywódcy polityczni, tacy jak Ellen Johnson Sirleaf i Vigdís Finnbogadóttir; adwokátky i adwokacy jak na przykład Shirin Ebadi, czy osoby związane z filmem, jak na przykład Deniz Gamze Ergüven. Ruch feministyczny obejmuje również osoby z różnych innych środowisk.

⁷ <https://eige.europa.eu/publications-resources/thesaurus/terms/1058> (dostęp: 28.08.2024).

Efekty uczenia się

- Uczennice i uczniowie są świadomi, że w historii wiele kobiet zaangażowało się w działania na rzecz równości płci.
- Uczennice i uczniowie mają wiedzę na temat ruchów feministycznych oraz rozumieją, jakie idee i postulaty za nimi stoją.

6 POZYTYWNE DZIAŁANIA

Organizacja Narodów Zjednoczonych odnosi się do nierówności płci w Agendzie na rzecz Zrównoważonego Rozwoju 2030. Globalny Cel 5 ma na celu *"osiągnięcie równości płci i wzmocnienie pozycji wszystkich kobiet i dziewcząt poprzez promowanie praw kobiet, wzmocnienie ich pozycji ekonomicznej i zmniejszenie ubóstwa"*. UN Women (podmiot Organizacji Narodów Zjednoczonych na rzecz Równości Płci i Wzmocnienia Kobiet) jest jedną z wielu organizacji zaangażowanych we wspieranie tego celu, ponieważ realizacja Celu 5 wymaga skoordynowanych wysiłków szerokiego grona globalnych i lokalnych interesariuszy.

Patrząc na temat równości płci z perspektywy globalnej i analizując wyniki badań można śmiało stwierdzić, że osiągnięcie równości płci przyczyniłoby się do zmniejszenia ubóstwa oraz wspierałoby bardziej zrównoważony rozwój społeczny i gospodarczy zarówno w Europie, jak i na całym świecie.

Edukacja dziewcząt wzmacnia pozycję kobiet zarówno w życiu domowym, jak i zawodowym. Umożliwia osiąganie wyższych dochodów, aktywne uczestnictwo w podejmowaniu decyzji, które mają istotny wpływ na ich życie, poprawia zdrowie kobiet i dzieci, a także przyczynia się do opóźnienia zawierania małżeństw i występowania wczesnych ciąż.

Strategia Unii Europejskiej na rzecz równouprawnienia płci na lata 2020-2025 ma na celu osiągnięcie postępów poprzez wprowadzenie takich działań jak: „Dyrektywa w sprawie przejrzystości wynagrodzeń” (2023), „Dyrektywa w sprawie równowagi płci w zarządach przedsiębiorstw” (2022), oraz wniosek dotyczący dyrektywy w sprawie zwalczania przemocy wobec kobiet i przemocy domowej (2022). Celem tych inicjatyw jest wsparcie kobiet mieszkających w Unii Europejskiej.

W **Polsce** od 2008 roku istnieje stanowisko Pełnomocnika/Pełnomocniczki Rządu ds. Równego Traktowania. Głównym zadaniem urzędu pełnomocnika jest realizowanie polityki rządu w zakresie równego traktowania, w tym przeciwdziałania dyskryminacji. W 2022 roku polski rząd przyjął Krajowy Program Działania na rzecz Równego Traktowania 2022-2030, w ramach którego omawiany jest także temat równości płci.

Efekty uczenia się

- Uczennice i uczniowie rozumieją, że wszystkie społeczeństwa przechodzą przez dynamiczny proces zmian kulturowych, który wynika z wewnętrznych procesów społecznych, często wspieranych przez inicjatywy międzynarodowe.
- Uczennice i uczniowie są w stanie wskazać pozytywne przykłady programów i inicjatyw promujących równość płci.
- Uczennice i uczniowie rozumieją, że równość płci gwarantuje sprawiedliwość, a korzyści z niej wynikające obejmują całą społeczność, przyczyniając się do zrównoważonego rozwoju dla wszystkich.

^[2] Gender equality strategy: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/gender-equality/gender-equality-strategy_en

Lead Partner

Project Partners

Programming period 2024-2027

Co-funded by the
European Union

This document has been produced by GET with the financial assistance of the European Union under the DEAR Programme.
The contents of this document are the sole responsibility of GET and do not necessarily reflect the position of the European Union or the Programme management structures.

